

Jan-Erik Johanson & Ville Siivonen
**Sosiaalisen pääoman kenttä,
 seuraukset ja perusta
 organisaatioissa**

Tämän artikkelin tavoitteena on kriittisesti esitellä sosiaalisen pääoman tutkimuksen keskeisiä suuntauksia kansainvälisessä ja kotimaisessa tutkimuksessa sekä hahmottaa joitakin hedelmällisiä jatkotutkimuksen suuntia erityisesti sosiaalisen pääoman verkostonäkökulman perusteella. Aiempi tutkimus on jättänyt sosiaalisen pääoman tutkimuksen painolastiksi kolme ongelmaa: 1) yltiömyönteisen sosiaalisen vuorovaikutuksen tulkinnan, 2) sosiaalisen pääoman residuaaliselitykset sekä 3) funktionaalisen kulttuurintulkinnan. Kansainvälinen sosiaalisen pääoman tutkimuksen kenttä jäsentyy kolmeen pääsuuntaukseen: 1) hyvinvoinnin tutkimus, 2) talouden ja organisaatioiden tutkimus sekä 3) yhteiskuntien ja demokratian tutkimus. Suomen Akatemian rahoittaman sosiaalisen pääoma -tutkimushankkeen projektit edustavat melko hyvin kansainvälisen tutkimuksen pääsuuntauksia ja niiden välisiä painotuksia. Empiirisen tutkimuksen perusteella hajanaisuuden ja tiivyyden välinen jatkumo on yksi keskeinen sosiaalisen vuorovaikutusrakenteen piirre, jolla on yhteys sosiaalisen vuorovaikutuksen tuottamiin instrumentaaliin ja ekspressiivisiin etuihin. Aiemman tutkimuksen painolastista funktionaalinen kulttuurintulkinta vaikeuttaa sosiaalisen pääoman erittelyä myös tulevaisuudessa. Jatkossa vuorovaikutuksen perusteiden ja ennakkoehtoien erittely on yksi tärkeä tutkimusalue, joka voi tuottaa paljon uutta tietoa sosiaalisesta pääomasta.

Johdanto

Sosiaalinen pääoma (jäljempänä SP) on ajankohdainen tutkimuskohde, ei vähiten siksi, että vastikään Suomen Akatemia on rahoittanut kuudella miljoonalla markalla Sosiaalinen pääoma ja luottamusverkostot -tutkimusohjelmaa. SP on kuitenkin verraten nuori tutkimusalue, viimeaikaisen kiinnostuksen lähtökohdista voidaan pitää James Colemanin artikkelia *Social capital in the creation of human capital* vuodelta 1988. Organisaatioteoria ja johtamisen tutkimus tarjoavat sinällään hyvän kasvualustan organisaatioiden SP:n tutkimukselle. SP:n tutkimuksen

suurin anti organisaatiotutkimukselle ei ole sosiaalisen vuorovaikutuksen avaaminen empiirisen tutkimuksen kohteeksi, sillä verkostoorganisaatiosta käyty keskustelu on jo aiemmin korostanut sosiaalisen kanssakäymisen muotojen tutkimisen tärkeyttä. Lisäksi sosiaalisen verkostoaanlyysin menetelmät ovat jo pitkään tarjonneet välineitä sosiaalisen vuorovaikutuksen mittaamiselle, mutta niitä on sovellettu vaihtelevista lähtökohdista vailla yhtenäistä teoreettista kehystä. Organisaatiotutkimuksella SP:n tutkimuksen merkitys on sen kyvyssä tarjota

sosiaalisen vuorovaikutuksen hahmottamiselle usein kaivattu teoreettinen perusta.

SP:n tutkimusta on vaivannut kolme keskeistä ongelmaa: SP:n yltiömyönteinen tulkinta, funktionaalinen kulttuurintulkinta ja taipumus käyttää SP:tä residuaaliselityksenä. Yltiömyönteinen tulkinta juontuu osin Colemanin (1988) SP:n määritelmästä, joka korostaa sitä sosiaalisen rakenteen piirteitä, joita toimijat voivat käyttää omien etujensa ajamiseen. Määritelmän mukaisesti on helppo keskittyä sosiaalisen vuorovaikutuksen piirteisiin, joilla on selvästi myönteisiä vaikutuksia ja jättää kielteiset puolet huomiotta. Vaikka viimeaikainen niin yhteiskuntaa kokonaisuudessa (Putnam 2000) kuin organisaatioita (Gargiulo & Benassi 1999; Gabbay & Leenders 2001) tarkasteleva tutkimus onkin tuonut esille, että sosiaalisen vuorovaikutuksen selvästi kielteisistäkin seurauksia, turhan usein SP:n erittely on ollut taipuvainen korostamaan pelkästään sosiaalisen kanssakäymisen myönteisiä puolia.

Funktionaalinen kulttuurintulkinta viittaa näkemukseen sosiaalisen rakenteen ja siihen liittyvien uskomusten, arvojen ja toimintatapojen yhtenäisyydestä. Toisin sanoen, se edustaa näkemystä, jonka mukaan kulttuuri on osa sosiaalista rakennetta. Tämän tarkastelutavan ongelmana on analyttisen eron tekeminen sosiaalisen vuorovaikutusten muotojen, edellytysten ja seurausten välille. Sosiokulttuurisesta näkökulmasta sosiaalisen rakenteen ja kulttuurin välillä ei voi olla ainakaan pitkään jatkuvaa ristiriitaa, koska toisiinsa sopimattomat sosiaalisen ja kulttuurin piirteet yhtenevät tai tuhoavat toisensa. SP:n tutkimuksessa ongelma tulee esiin, jos indikaattorina käytetään luottamusta tai vastavuoroisuuden normeja, ja päätelmiä sosiaalisen rakenteen piirteistä tehdään pelkästään niiden perusteella. Jos sen sijaan omaksumme ideationaalisen näkemyksen -ajattelun, jonka mukaan kulttuuri sijaitsee joko kantajien päässä tai mielen tuotteissa, kuten symboleissa ja merkityksissä (Allaire & Firsirotu 1984) - päädyimme näkemään sosiaalisen rakenteen ja kulttuurin erillisinä, mutta mahdollisesti toisiinsa liittyvinä kokonaisuuksina. Toisaalta ideationaalinen näkökulma mahdollistaa sosiaalisen rakenteen sulkeistamisen kokonaan erittelyyn ulkopuolelle. Strukturalistisen näkemyksen mukaan kulttuuri muodostuu osin tiedostamattomista koko ihmiskunnalle yhteisistä ajattelutavoista (Hage & Harary 1983). Tällöin sosiaalinen rakenne voi esittäytyä korkeintaan vaihtelun lähteenä, joka osoittaa

kulttuurin toissijaiset muuttuvat piirteet. Organisaatiotutkimuksessa esimerkiksi päätöksenteon rajoitettua rationaalisuutta (March & Simon 1959) on pidetty sellaisena työyhteisön universaalina piirteenä, jota sosiaalinen rakenne ei ehdollista (Allaire & Firsirotu 1984).

Eräs SP:n tutkimuksen piirre on sen käyttäminen residuaalisena selittäjänä. Kun inhimillisen käyttäytymistä tai ajattelutapoja ei pystytä riittävästi selittämään henkilökohtaisten taustatekijöiden, rakenteellisten olosuhteiden tai rationaalisen käyttäytymisen avulla, turvaututaan SP:aan. Se ilmenee tällaisissa malleissa selittämättömänä varianssina tai "mustana laatikkona", jonka sisään korkeintaan kurkistetaan. Malliesimerkki tästä on suomenruotsalaisten kuolleisuutta käsittelevä tutkimus, jossa mitattavien indikaattorien selityskyvyn puute johti ajatukseen suomenruotsalaisten suuremmasta sosiaalisesta pääomasta (Hyypää 2002). Vastaavasti Putnamin (1993) Italiaa käsittelevässä tutkimuksessa SP:n merkitys tulee esiin satojen vuosien historian kuluessa joko instituutioihin latautuneena taakkana (etelä) tai hyötynä (pohjoinen). Tässä mielessä SP "selittää" politiikan toimivuutta. Kuitenkin Italian monisatavuotisen historian tapahtumista pystytään varmasti rakentamaan myös monia muita yhtä uskottavia vaihtoehtoisia selityksiä. Vaikka SP:n residuaaliselitykset eivät pysty tuomaan uutta sisältöä itse sosiaalisen rakenteen erittelyyn, niin niillä on merkitystä jatkotutkimuksen kohdentamisessa.

Tämän esityksen tarkoituksena on kuvata SP:n tutkimuksen kenttää erityisesti SP:n verkostonäkökulmasta (Woolcock & Narayan 2000) ja sosiaalisen verkostoaanlyysin piirissä saatujen tulosten valossa (esim. Johanson ym. 1995). Verkostonäkökulman vahvuus SP:n tutkimuksessa piilee siinä, että verkostonäkökulmasta sosiaalisen vuorovaikutus esittäytyy toimijoiden välisten suhteiden joukkona, jolla voi olla sekä myönteisiä että kielteisiä seurauksia. Sosiaalinen vuorovaikutus voi tästä näkökulmasta perustua yhtä hyvin konfliktiin kuin yhteistyöhönkin.

Artikkelin ensimmäisessä jaksossa kuvataan SP:n kansainvälistä ja kotimaista kenttää, toisessa jaksossa esitellään sosiaalisen vuorovaikutuksen seurauksia kahden toisestaan poikkeavan SP:n teorian avulla. Kolmas jakso sisältää lyhyen kuvauksen SP:n muotoutumisen kannalta merkityksellisestä viimeaikaisesta sosiaalipsykologisesta keskustelusta.

Sosiaalisen pääoman tutkimuksen pääsuuntaukset

SP:n tutkimuksen linjoja on melko helppo jäljittää, jos lähtökohtana pidetään Colemanin 1988 artikkelia¹. Tutkimuksen juuret ovat monin tavoin yhteydessä pohjoisamerikkalaiseen keskusteluun, joka on tähdännyt taloustieteellisen ja sosiologisen näkemyksen yhdistämiseen².

Kuviossa 1 SP:n tutkimuskenttää on kuvattu etupäässä juuri angloamerikkalaisen tutkimuksen näkökulmasta.³ Kuvio perustuu sosiaalista pääomaa käsittelevissä tieteellisissä artikkeleissa esiintyviin avainsanoihin. Se havainnollistaa SP:n tutkimuksen jakautumista eri suuntauksiin ja näiden suuntausten välisiä yhteyksiä.

Woolcock (1998) on ryhmitellyt SP:n tutkimuksen sisällöllisin kriteerein seitsemään ryhmään: 1) yhteiskuntateoriaan ja taloudellisen kehityksen tutkimukseen, 2) perheiden ja nuorison tutkimukseen, 3) koulunkäynnin ja koulutuksen tutkimukseen, 4) yhteisöjen tutkimukseen, 5) työn ja organisaatioiden tutkimukseen, 6) demokratian ja hallinnan tutkimukseen sekä 7)

yleisten kollektiivisen toiminnan ongelmien tutkimukseen. Woolcock ja Narayan (2000) ovat lisänneet jaotteluun 8) terveyden ja ympäristön tutkimuksen sekä 9) rikollisuuden ja väkivallan tutkimuksen.⁴ Kuvioista 1 voidaan tunnistaa hyvin samanlaisia suuntauksia kuin Woolcockin jaotteluissa. Samalla kuvio kuitenkin osoittaa, että tutkimusalueista yhteisöjen tutkimus, terveyden ja ympäristön tutkimus sekä rikollisuuden ja väkivallan tutkimus liittyvät läheisesti toisiinsa.

Kuvioista 1 näkyy kolme tutkimuksen pääsuuntausta: 1) hyvinvoinnin tutkimus, 2) talouden ja organisaatioiden tutkimus sekä 3) yhteiskuntien ja demokratian tutkimus. Perheiden ja nuorison tutkimus muodostaa oman, osin muista irrallisen, osa-alueen. Hyvinvointiin kuuluvista alatu- kimusalueista erottuu kuolleisuuden, köyhyyden ja (paikallis)yhteisöiden tutkimus sekä niiden tutkimuksellisesti vahva yhteys tulonjaon epä- saisuuden erittelyyn.

⁵Talouden ja organisaatioiden toimintaa kuvavassa kentässä esiintyy sekä organisaation sisäisten suhteiden erittely että organisaatioiden välisten

suhteiden tutkimus. Kuviossa tätä suhdetta heijastelevat vahvat yhteydet organisaation ja toimialan välillä (firms – industry). Organisaation sisäiseen toimintaan puolestaan kuuluvat yhteydet sosiaalisten suhteiden ja resurssinäkökulman (Barney 2001) välillä (resources – ties). Resurssinäkökulmasta voimavarat lisäävät organisaation kilpailuetua, jos ne ovat arvokkaita, harvinaisia ja vaikeasti kopioitavia. Tärkeät voimavarat ovat entistä useammin aineettomia ja ne koostuvat pikemmin voimavarojen yhdistelmistä kuin yksittäisistä resursseista. Tietämys on keskeinen organisaation käytössä oleva voimavara (Nonaka & Takeuchi 1995). Toisaalta varsinkin julkilausuttu tietämys on altis kopioinnille ja tietojärjestelmiin liittyvä tekninen tietämys on usein myös kaupallisesti saatavilla. Vaikka sosiaalisen suhderakenne täyttää tietämystä paremmin ainakin vaikean kopioitavuuden vaatimuksen, ei sitä useinkaan ole jäsenetty voimavarojen näkökulmasta (Dyer & Singh 1998). Tätä voimavaraa

luonnehtii myös se, että vain erittäin harvoin edes organisaatio itse kykenee sitä tunnistamaan. Sosiaaliset verkostot ovat kuitenkin tärkeitä viestintäkanavia, joiden kautta tietämys leviää organisaation sisällä ja organisaatioiden välillä.

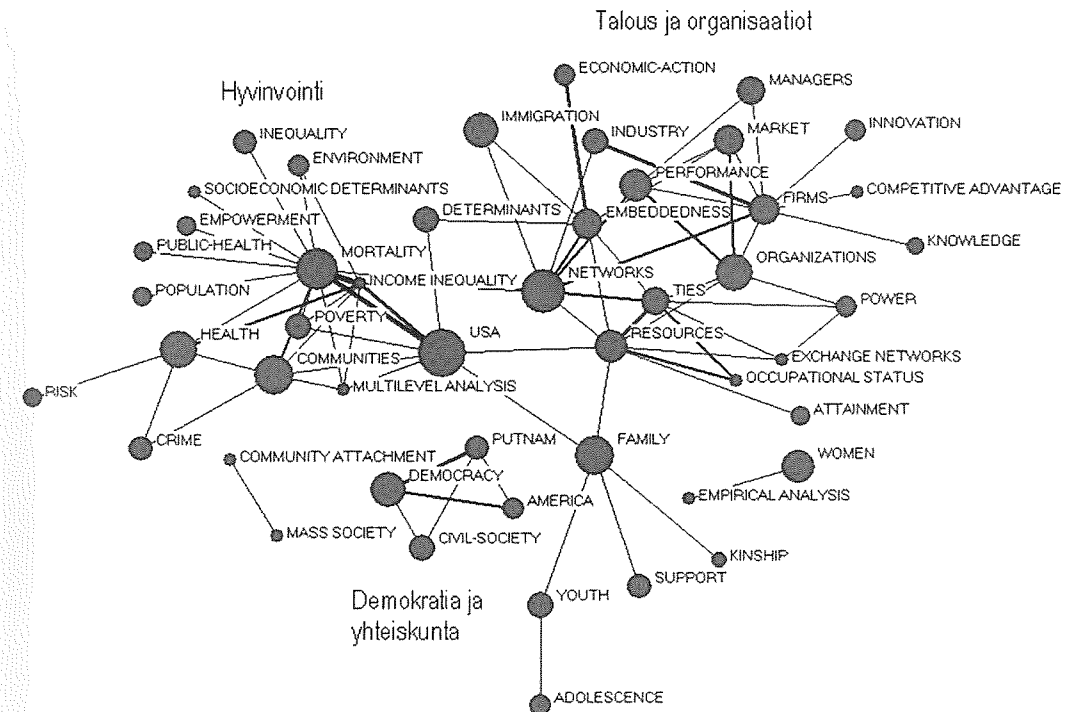
Teoreettisesti tärkeä ajatus sosiaalisesta kiinnittyneisyydestä (embeddedness) sijoittuu myös talouden ja organisaatioiden tutkimuksen alueelle. Käsitteellä on usein viitattu siihen, että sosiaalinen rakenne paitsi rajoittaa rationaalista oman edun tavoittelua ja samalla myös auttaa kiertämään pakottavia sosiaalisia normeja (Granovetter 1985). Tutkimuksellisesti sosiaalisen rakenteen huomioon ottaminen auttaa välttämään taloustieteen atomistisen näkemyksen omaa etua tavoittelevien toimijoiden välisestä kamppailusta, mutta sosiaalisen rakenteen erittely samalla estää ajautumasta rakennesosiologiseen näkemykseen normien ohjaamasta tahdottomasta toimijasta (Coleman 1988).

² Jonkinlaisena eurooppalaisena vastineena Yhdysvaltojen keskustelulle on nostettu Bourdieun näkemyksiä sosiaalisesta pääomasta. Näiden näkemysten tuominen osaksi sosiaalisen pääoman keskustelua (Siisiäinen 2003) on erittäin tervetullut lisä, mutta tulkintojen kannalta ongelmallista on se, että Bourdieu käsittelee sosiaalisen pääoman ilmiöaluetta vain niukasti. Laajin Bourdieun sosiaalista pääomaa koskeva erittely on julkaistu koulutussosiologiaa käsittelevässä kokoomateoksessa (Richardson 1986). Sen sijaan Bourdieun tuotannon keskeisissä teoksissa Noblesse d'etat (Bourdieu 1989) tai Distinction (1989) sosiaalinen pääoma esiintyy pelkkänä sivuhuomautuksena. Kun sosiaalinen pääoma ei ole ollut Bourdieun keskeinen mielenkiinnon kohde, hänen ajattelunsa empiirinen soveltaminen edellyttää paljon lisätulkintaa, mikä voi parhaassa tapauksessa johtaa eurooppalaiseen versioon sosiaalisen pääoman tutkimuksesta, mutta vaarana on se, ettei vähäisestä materiaalista pystytä luomaan riittävän laajaa näkemystä empiirisen erittelyn tueksi.

³ Kuvion piirtämiseksi ISI Web of Science -artikkelitietokannasta on koottu kaikki artikkelit, joiden otsikossa, avainsanoissa tai tiivistelmässä esiintyy sanapari "social capital". Tällaisia julkaisuja löytyi yhteensä yli tuhat. Niistä 681:stä saatavilla oli avainsanat, joita käytettiin kuvion muodostamisessa. Eri avainsanoja oli yhteensä 1106. Kuvio on piirretty NetDraw-ohjelman (Borgatti 2002) spring embedding -algoritmin avulla. Algoritmissa toisiinsa kytkeytymättömät verkoston solmut pyrkivät kuviossa mahdollisimman kauas toisistaan ja toisiinsa kytkeytyneet solmut mahdollisimman lähelle toisiaan. Lisäksi algoritmi pyrkii minimoimaan päällekkäin asettuvien siteiden määrän (Fruchterman & Reingold 1991.)

⁴ Kuvion piirtämiseksi ISI Web of Science -artikkelitietokannasta on koottu kaikki artikkelit, joiden otsikossa, avainsanoissa tai tiivistelmässä esiintyy sanapari "social capital". Tällaisia julkaisuja löytyi yhteensä yli tuhat. Niistä 681:stä saatavilla oli avainsanat, joita käytettiin kuvion muodostamisessa. Eri avainsanoja oli yhteensä 1106. Kuvio on piirretty NetDraw-ohjelman (Borgatti 2002) spring embedding -algoritmin avulla. Algoritmissa toisiinsa kytkeytymättömät verkoston solmut pyrkivät kuviossa mahdollisimman kauas toisistaan ja toisiinsa kytkeytyneet solmut mahdollisimman lähelle toisiaan. Lisäksi algoritmi pyrkii minimoimaan päällekkäin asettuvien siteiden määrän (Fruchterman & Reingold 1991.)

⁵ Jonkinlaisena eurooppalaisena vastineena Yhdysvaltojen keskustelulle on nostettu Bourdieun näkemyksiä sosiaalisesta pääomasta. Näiden näkemysten tuominen osaksi sosiaalisen pääoman keskustelua (Siisiäinen 2003) on erittäin tervetullut lisä, mutta tulkintojen kannalta ongelmallista on se, että Bourdieu käsittelee sosiaalisen pääoman ilmiöaluetta vain niukasti. Laajin Bourdieun sosiaalista pääomaa koskeva erittely on julkaistu koulutussosiologiaa käsittelevässä kokoomateoksessa (Richardson 1986), jota on saatavilla vain harvoista kirjastoista. Sen sijaan Bourdieun tuotannon keskeisissä teoksissa Noblesse d'etat (Bourdieu 1989) tai Distinction (1989) sosiaalinen pääoma esiintyy pelkkänä sivuhuomautuksena. Kun sosiaalinen pääoma ei ole ollut Bourdieun keskeinen mielenkiinnon kohde, hänen ajattelunsa empiirinen soveltaminen edellyttää paljon lisätulkintaa, mikä voi parhaassa tapauksessa johtaa jonkinlaiseen eurooppalaiseen versioon sosiaalisen pääoman tutkimuksesta, mutta vaarana on se, ettei vähäisestä materiaalista pystytä luomaan riittävän laajaa näkemystä empiirisen erittelyn tueksi.

Kuvio 1. SP:n tutkimuksen kenttä. Side kahden avainsanan välillä kertoo, että avainsanat esiintyvät yhdessä vähintään viidessä eri artikkelissa. Solmun koko kertoo avainsanan yleisyydestä artikkeleissa.

Demokratian ja yhteiskuntien tutkimus perustuu erittäin vahvasti Putnamin (1993) Italian pohjois- ja eteläosien politiikan toimivuuden erojen erittelylle ja myöhemmin Yhdysvaltojen SP:n rapautumista ennakoivalle tutkimukselle. Vaikka demokratian ja yhteiskuntien tutkimus näyttävyykin avainsanojen välisessä kentässä erillisenä, osa hyvinvointiin liittyvästä pienyhteisöihin liittyvästä hyvinvointitutkimuksesta on yhteydessä Putnamin (1995; 2000; 2002) ajatuksiin. Globalisaation edetessä keskeiset (ja Yhdysvaltojen rahoittamat) kansainväliset rahoitusinstituutiot ovat joutuneet yhä kovenevan kritiikin kohteeksi. Pyrkimyksenään edistää yhteisöjen keskinäiseen apuun perustuvaa taloudellista toimintaa sekä IMF (Fukuyama 1995; 1999) että maailmanpankki (ks. Woolcock 1998; Woolcock & Narayan 2000) ovat osoittaneet kiinnostusta SP:aa kohtaan. Kun rahoitusinstituutiota kohtaan esitetty kritiikki perustuu osaltaan sosiaalisen ulottuvuuden laiminlyömiseen kehittyvien maiden avustuspolitiikassa, SP:aan kohdistuvaa kiinnostuksen voi ainakin osin ymmärtää instituutioiden pyrkimyksenä laajentaa omaa näkemystään kohti ”ihmiskasvoista kapitalismia”.

Kotimaisessa tutkimustodellisuudessa sosiologian ja taloustieteen lähentyminen ei ole ensimmäisenä mieleen tuleva tieteenalojen välinen liitto. Yliopistojen sosiologian ja taloustieteiden laitosten kiinnostuksen kohteet, tutkimusmenetelmät ja näkökulmat ovat nykyisellään kaukana toisistaan. Ei ehkä olekaan sattumaa, että kotimaassa käytäntöä palvelevien sosiaali- ja taloustieteen tutkimusinstituutioiden asema SP:n tutkimuksen läpiviennissä oli keskeinen. Stakesin ja VATT:in seminaarit ja niihin liittyvät julkaisut (Kajanoja & Simpura 1998; 1999; 2000; Ruuskanen 2001) ovat viitoittaneet kotimaista SP:sta käytyä keskustelua. Kajanoja ja Simpura (2002) erittelevät SP:n rantautumisen suomalaisen tutkimuskenttään nelijuonteisena: Yhtäällä olivat Stakesin ja VATT:in piirissä tehdyt käsitteen esittelyt. Toinen juonne oli kestävään kehitykseen liittynyt

keskustelu, kolmas akateemisen sosiologian piirissä lähinnä Jyväskylässä tehdyt tutkimukset, (Ilmonen ym. 1998; Ilmonen 2000) ja neljäs terveystieteellinen keskustelu (esim. Hyypä & Mäki 1997). Jaotteluun voidaan vielä lisätä Helsingin yliopistossa tehty tutkimus (esim. Johanson ja Uusikylä 1998; Mattila 2000; Johanson 2001a). Eri juonteissa oli myös toisistaan poikkeavia teoreettisia lähtökohtia. Kun VATT:n ja Stakesin sekä terveystieteen piirissä oltiin kiinnostuneita paljolti Putnamin määrittelemästä institutionaalista sosiaalisesta pääomasta, painottui jyväskyläläistutkimuksessa SP:n luottamus-ulottuvuus ja helsinkiläistutkimuksessa taas SP:n verkostoluonne.

Tulevien vuosien kotimaista SP-keskustelua ohjaa Akatemian Sosiaalinen pääoma ja luottamusverkostot -tutkimushanke. Taulukossa I Akatemian rahoittamat hankkeet on luokiteltu kansainvälisestä tutkimuskentästä johdetun luokittelun mukaisesti kolmeen ryhmään 1) hyvinvoinnin tutkimukseen, 2) talouden ja organisaatioiden tutkimukseen, sekä 3) demokratian ja yhteiskuntien tutkimukseen. Viimeisenä ryhmänä esiintyy luokittelematon hanke, joka edustaa SP:n metatason tarkastelua (Airaksinen). Osa kotimaisista tutkimuksista ei istu luontevasti tässä tulkittun kansainvälisen ja nimenomaan angloamerikkalaisen tutkimuksen luokittelun hyvinvoinnin kehykseen (esim. Hjerppe, Häkli, Kettunen). Samoin joidenkin kollektiivista toimintaa, korporatismia, yhteiskuntatieteellistä työelämä tutkimusta tai liiketoiminnan paikallisia sidoksia käsittelevien hankkeiden sijoittaminen edellyttää laajaa tulkintaa talouden ja organisaatioiden tutkimuksesta. Määrällisesti tutkimushankkeiden jako näyttää noudattavan kansainvälisen viittausverkoston laajuutta, koska suurin osa hankkeista sijoittuu hyvinvoinnin sekä talouden ja organisaatioiden tutkimuksen alueille. Vastaavasti kansainvälisessä tutkimuskentässä esiintynyt suppea demokratian ja yhteiskuntien tutkimus näyttäytyy vain muutamana demokratiaan ja yhteiskuntiin liittyvänä tutkimusprojektina.

Taulukko I: Suomen Akatemian Sosiaalinen pääoma ja luottamusverkostot -tutkimusohjelmaan valitut hankkeet.

		Hyvinvointi
		Talous ja organisaatiot
		Demokratia ja yhteiskunta
		Luokittelematon
Airaksinen	HY	Instituutioihin me luotamme. Filosofinen tutkimus SoCa-ohjelman avainkäsitteistä
Anckar	ÅÅ	Sosiaalinen pääoma ja demokratia
Anttonen	TAY	Sosiaalinen pääoma, luottamus ja hoiva
Aromaa	KTL	Sosiaalinen pääoma, terveyskäyttäytyminen ja terveys Suomessa
Autio	TKK	Yritystason sosiaalisen pääoman syntyminen, teknologinen innovaatiotoiminta ja kansallisten teknologiaohjelmien tehokkuus
Blomqvist	LTKK	Luottamus ja virtuaali tiimit asymmetristen innovaatioverkostojen ytimessä
Elovainio	STAKES	Luottamus organisaatioissa
Helve	HY	Yhteiskunta kulisessa - Nuoret, identiteetti ja sosiaalinen pääoma
Hjerppe	HY	Sosiaalisen pääoman mahdollisuudet muuttavassa taloudessa
Häkli	TAY	Sosiaalisen pääoman paikallinen muodostuminen: vertaileva tutkimus kaupunkien toimijaverkostoista Suomessa ja Italiassa
Ilmonen	JY	Yhdistykset ja luottamus instituutioihin
Jakobsson	ÅÅ	Sosiaalista pääomaa etsimässä: Suomen ruotsin- ja suomenkielisten vertailututkimus
Julkunen	JY	Työelämän vanhat, vihaiset ja väsyneet - kun luottamus pettää
Kangas	TY	Sosiaalinen pääoma ja kollektiivisen toiminnan logiikka
Keskinen	TY	Yhteistoiminta ja innovaatiomekanismit verkostotaloudessa
Kettunen	HY	Suomalaisen palkkatyöyhteiskunnan synty. Sosiaalinen koheesio ja taloudellinen rationalisointi toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa
Kivimäki	HY	Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi työelämän muutospainneissa
Kivinen	TY	Luottamus, sosiaaliset verkostot ja vastuun jakautuminen
Korvajärvi	TAY	Sukupuolistuneet työyhteisöt, konfliktit ja sosiaalinen pääoma
Lilja	HKKK	Liikkeenjohdolliset tiimit yhtymän verkostoissa: sosiaalinen pääoma radikaalien innovaatioiden liikevoimana
Melin	TY	Sosiaalinen pääoma, verkostot ja organisatorinen muutos
Miettinen	HY	Sosiaalinen pääoma ja luottamuksen dynamiikka innovaatioverkoissa
Nurmi	JY	Sosiaalinen pääoma ja verkostot siirryttäessä työelämään: yksilöllinen ja organisatorinen näkökulma
Ojala	JY	Luottamuksen ja maineen kehittyminen organisaatioissa: sosiaalisen pääoman muodostus ja muutos pitkällä aikavälillä
Pekkarinen	PT	Sosiaalinen pääoma, palkanmuodostus ja kansantalouden kilpailukyky Suomen näkökulmasta
Pirttilä	TTL	Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi työorganisaatioissa - sosiaalisen pääoman ekspressiiviset ja instrumentaaliset ulottuvuudet
Rostila	TAY	Koulu ja paikallisyhteisö nuorten tukiverkostona
Sabour	JOY	Sosiaalinen pääoma ja sosiaalinen tila: positiot, dispositiot ja kollektiivinen toiminta
Sotarauta	TAY	Yritysten, yhteisöjen ja kaupunkiseutujen yhteisevoluutio
Vainio-Korhonen	TY	Kilpailu, yhteistyö ja sosiaalinen pääoma: rakenteet ja muutos liike-elämässä 1800-2000

Verkostojen tuottamat seuraukset

Sosiaalisesta vuorovaikutuksesta on kahdenlaisia etuja: yhtäältä välineellisiä, tavoitteisiin tähtääviä instrumentaalisia ja toisaalta ekspressiivisiä, hyvinvointiin liittyviä (Lin 1999). Kanssakäyminen muiden kanssa tuottaa hyvinvointia, mutta hyvinvointiin liittyviin etuihin on vaikea kiinnittää selkeää tavoitetta. Osa sosiaaliseen kanssakäymisen hyvinvointiin liittyvistä eduista, kuten jälleennäkemisen riemu tai kosketuksen tuottama mielihyvä, tulee käyttöön välittömästi vuorovai-

kuustilanteessa. Vuorovaikutustilanteeseen liittyvät tunnetilat ovat ongelmallisia sosiaalisen rakenteen ja sen seurausten erottamisessa, koska ne saattavat aktivoitua vuorovaikutustilanteessa ja lakata olemasta vuorovaikutuksen päätyttyä⁶.

Hyvinvoinnin kannalta sosiaalisen vuorovaikutuksen peruspiirteisiin kuuluu kaksi merkittävää tekijää, sosiaalisen kanssakäymisen kynnyksivaikutus ja kontaktin henkilökohtaisuuden merkitys. Kynnyksivaikutus perustuu kuolleisuustutkimuk-

sen (House ym. 1988) havaintoon, jonka mukaan sosiaaliset siteet vähentävät kuolleisuutta, mutta kuolleisuuden erot ovat selvimmät niiden välillä, joilla ei ole lainkaan sosiaalisia kontakteja ja niiden välillä, joilla on ainakin yksi sosiaalinen side. Suhteiden lisääntyessä kuolleisuus vähenee vain loivasti. Toinen tärkeä sosiaaliseen kanssakäymiseen liittyvä seikka on henkilökohtaisuus (Berger & Luckman 1977, 174-175). Henkilökohtainen, kasvokkainen, kanssakäyminen on ilmeisesti tärkeämpi vuorovaikutuksen muoto, kuin on osattu ounastella. Henkilökohtainen kanssakäyminen on erittäin tehokas keino välittää ilmeiden, eleiden ja ruumiinkielen ei-kognitiivisia viestejä.

Sosiaalisen vuorovaikutuksen myönteisten ja kielteisten vaikutusten tarkastelu on tähän mennessä pääosin keskittynyt tiiviin suhderakenteen ja löyhän suhderakenteen välisten etujen ja haittojen vertailuun (Baker & Obstfeld 1999; Hansen ym. 2001; Gant ym. 2002). Sosiaalisessa rakenteessa esiintyvien suhteiden määrä on keskeinen instrumentaalisten ja välineellisten etujen syntymisen perusta. Tiivis suhderakenne, jossa sosiaalisia suhteita on paljon, tuottaa hyvinvointiin liittyviä etuja (ekspressiiviset edut) ja tiivis suhderakenne voi myös helpottaa taloudellista vaihtoa (välineellinen etu). Tiiviin suhderakenteen tuottama välineellinen hyöty taloudellisen vaihdon helpottumisena on julkishyödyke. Kun tiiviin rakenteen synnyttämä luottamus ja vastavuoroisuuden normit ovat voimassa, kaikki sosiaalisen rakenteen jäsenet hyötyvät niistä ja lisäksi he pystyvät vaihtamaan taloudellisia etuja ilman muodollisia sopimuksia, mikä puolestaan vähentää transaktiokustannuksia (Coleman 1988). Tiiviin suhderakenteen välineellinen hyöty esiintyy kuitenkin samalla tavoin kuin suhde infrastruktuurin ja liikenteen sujuvuuden välillä. Hyvin muotoillut liikennesäännöt lisäävät liikenteen sujuvuutta, mikä puolestaan lisää mahdollisuuksia ennustaa yksittäisten liikenteessä kulkevien käyttäytymistä. Näkemys organisaatiokulttuurista molempuoluisena vastaavuutena on hyvin lähellä tätä ajatusta. Organisaatiokulttuuri tarjoaa pelisäännöt, joiden avulla työntekijät pystyvät ennakoimaan toisten käyttäytymistä (Wallace 1970).

Tiiviin suhderakenteen tuottama välineellinen hyöty voi olla ilmeinen, mutta välineelliset hyödyt ovat silti vain hyvinvointiin liittyvien etujen sivutuote ja välineelliset edut tulevat esiin vasta kun

sosiaalisen kanssakäymisen jatkuvuus on taattu. Ajatus siitä, että tiivistä sosiaalista rakennetta voisi käyttää instrumentaalisten hyötyjen aikaansaamiseksi, on näin ollen liian suoraviivainen. Kuitenkin tiiviiden rakenteiden tietoinen luominen on varsin tavallista. Työyhteisöissä horisontaalinen erikoistuminen tähtää nimenomaan keskenään kytkeytyvien työtehtävien (ja sen edellyttämän kommunikaation) sijoittamiseen samaan yksikköön. Yksikön ulkopuolista viestintään tarvitaan vähän ja se on pääosin keskitetty yksikön ylimmälle johtajalle (Child 1984; Galbraith 1973). Silti myös satunnaisesti syntyvät yhteisöt voivat olla vilkkaan kanssakäymisen kasvualustoja, joita kuvaamaan käyvät koulujen luokat, armeijan alokasryhmät tai sairaaloiden osastot. Loppujen lopuksi olennaista tässä on tiiviin sosiaalisen rakenteen tuottamiin etuihin sisältyvä epävarmuus. Kaikki tiiviit sosiaaliset rakenteet eivät kuitenkaan tuota jäsenilleen hyvinvointia, näkemys johon koulukiusatut ja armeijassa simputetut varmasti yhtyvät. Alistamisen lisäksi yleisiä tiiviin suljetun rakenteen kielteisiä seurauksia ovat yhteisön normien hyväksikäyttö oman edun tavoitteluun ja yksilöllisen vapauden rajoitukset (Portes & Sensenbrenner 1993) Sosiaalisen rakenteen tiiviyden ja hyvinvoinnin välinen suhde ei ole deterministinen. Tiiviin sosiaalisen rakenteen tietoinen rakentaminen merkitsee pääoman kielellä riskisijoitusta ja sijoituksen riski kasvaa edelleen, jos perimmäisenä tarkoituksena on tuottaa tiiviin sosiaalisen rakenteen välineellisiä etuja.

Hajanaisen sosiaalisen rakenteen, jossa on vain vähän sosiaalisia suhteita, edut ovat ensisijaisesti instrumentaalisia. Rakenteellisten aukkojen mallin mukaan jokainen puuttuva suhde on tilaisuus, josta mahdollinen välittäjä voi hyötyä. Kun välittäjä toimii kahden toisistaan irrallisen toimijan välissä, hän pystyy kontrolloimaan heidän käyttäytymistään ja toisistaan irrallisista kumppaneista välittäjä saa muita enemmän informaatiota (Burt 1992).

Välittäjäasema on myös arkiymmärrykselle tuttu ja sitä kuvaa hyvin sananlasku ”kahden kauppa on kolmannen korvapuusti.” Välittäjäaseman merkitys on myös yksi modernin työorganisaation keskeinen rakenteellinen piirre. Tieteellisen liikkeenjohdon sosiaalinen innovaatio oli erottaa johtamisfunktio varsinaisesta työsuorituksesta. Sosiaalisen rakenteen johtamisen erottaminen omaksi toiminnakseen merkitsee

työntekijöiden välisen viestinnän tarpeen vähentymistä, kun työsuoritus ei enää edellytä työntekijöiden suoraa keskinäistä kommunikaatiota. Koko organisaation tasossa ylimmästä johdosta alimpaan työntekijään ulottuva katkeamaton hierarkkinen ketju on rakenteellisten aukkojen ideaalimalli. Jokaisella tasolla työntekijöitä yhdistävä esimies on rakenteellisen aukon täyttävä pelaaja. Mitä ylemmäs hierarkiassa edetään, sitä enemmän johtajalle tarjoutuu kontrollointimahdollisuuksia ja informaatioetuja.

Työpaikoilla työntekijöiden epävirallisessa kanssakäymisessä saavuttamat välittäjä-asetat voivat toimia vastavoimana virallisen rakenteen muodostamalle kontrollin ja informaation epätasapainolle. Rakenteellisten aukkojen hallinnasta saatavat hyödyt ovat kuitenkin riippuvaisia ainakin sukupuolesta (Burt 1987) ja suhtautuminen rakenteellisten aukkojen hallintaan

on myös kulttuurisesti väritynyttä (Burt ym. 1999). Miehet hyötyvät rakenteellisista aukoista, mutta naiset eivät.

Rakenteellisten aukkojen esittämiä tulkinna välineellisistä hyödyistä on selkeästi toimijakohtainen. Instrumentaalinen hyöty keskittyy rakenteellisen aukon haltijalle eikä automaattisesti koko ryhmälle, kuten tiiviin rakenteen myönteiset seuraukset. Rakenteellisten aukkojen erittely ei silti rajoitu pelkästään yksilöihin. Myös organisaatiot voivat saavuttaa välittäjäaseman toimialallaan ja toimialat voivat saavuttaa välittäjäaseman koko tuotannossa. Mielenkiintoinen välittäjäasemaan sisältyvä piirre on se, että siitä on ainakin yksilöille myös hyvinvointiin liittyviä haittoja. Asema merkitsee eri elämänpiirien yhdistämistä ja samalla altistumista näiden ryhmien ristipaineille. Näin välittäjäasemissa olevat kärsivät muita enemmän esimerkiksi rooliristiriidoista (Friedman & Podolny 1992).

Taulukko 2. Burtin rakenteellisten aukkojen ja Colemanin SP:n teorian piirteitä.

	Burt	Coleman
Verkosto	Harva	Tiheä
Etujen luonne	Välineelliset	Ekspressiiviset
Sosiaalinen ympäristö	Kilpailu	Yhteistyö
Tarkastelun laajuus	Egoverkostot	Ego/kokonaisverkostot
Edunsaaja	Toimija	Ryhmä

Lähde: Johanson 2001a

Tiiviyden ja hajanaisuuden tarkastelu johtaa ajatukseen SP:n tasapainomallista (Johanson 2001b), jonka mukaan sosiaalisesta kanssakäymisestä saatavien etujen maksimointi edellyttää tasapainottelua tiiviyden ja hajanaisuuden aikaansaamien etujen kanssa (Burt 2001). Woolcockin (1998) mikro ja makrotasoa yhdistävä ajatus ryhmiä sisäisesti koossapitävästä ”yhdistävästä” sosiaalisesta pääomasta ja ryhmiä kytkevästä ”silloittavasta” SP:sta on yksi tasapainomallin ilmiäsu. Yhdistävän ja silloittavan pääoman erittely näyttää tarjoavan toimivan välineen makrotason analyyseihin, erityisesti yhteiskuntien sosiaalisten rakenteiden luokitteluun (Woolcock 2001).

Organisaatioympäristössä hierarkialtaan matala ja työryhmiin perustuva organisaatorakenteen muoto ”verkosto-organisaatio” (Castells 1996) on käytännön esimerkki SP:n tasapaino-

mallista. Viimeaikaisessa organisaatorakenteita käsittelevässä keskustelussa hierarkioiden purkamista ja työnjaon vähentämistä on pidetty yhtenä keinona lisätä tuottavuutta ja työntekijöiden joustavuutta (Webster 2002). Matalan hierarkian ideaalimallissa työntekijöiden työtehtäviä ei ole määritelty tarkoin etukäteen ja työryhmien tehtävien koordinoinnista vastaavat vain harvat johtajat. Käytännössä työnjaon vähentäminen tekee työntekijät haavoittuviksi. Jos jokainen työntekijä on monitaitoinen ja hallitsee yhtä useampia tehtäviä, jokainen työntekijä on korvattavissa kenellä tahansa muulla työntekijällä. Erikoistuminen johtaa asiantuntemuksen paikallistumiseen tiettyihin organisaation osiin ja tiettyihin henkilöihin, kun taas joustava moniammattillisuus heikentää erikoistumisen tarjoamaa suojaa. Tämä pitää paikkansa, kun ajatellaan yrityksen sisäisiä työ-

markkinoita (henkilön vaihdettavuutta yrityksen tai työryhmän sisällä). Monitaitoisuus kuitenkin vahvistaa työntekijän asemaa yhtäältä suhteessa yrityksen ulkopuolisiin työnhakijoihin sekä suhteessa siihen riskiin, että työntekijän hallitseman työtehtävä tai erikoistumisalue käy tarpeettomaksi työnjaon tai teknologian kehittyessä.

Toiseksi matalien tai litteiden hierarkioiden yleistyminen on makrotason seurauksia tasa-arvoisuuden ja eriarvoisuuden lisääntymisessä. Työryhmäpohjaisen työskentelyn tasa-arvoa lisäävä vaikutus perustuu työryhmien sisäisen hierarkian vähäisyyteen ja työntekijöiden monitaitoisuuteen. Jos kenelläkään ei ole erityistaitojen monopolia, pätevyyyden perustuvat palkkaerot menettävät perustaansa. Tässä piilee myös professoryhmien keskeinen vastustuksen aihe eli johdon puuttuminen työtehtävien sisältöön (Abbott 1988; Macdonald 1995). Toisaalta organisaation sisäinen epä-tasa-arvo kärjistyy johdon ja työntekijöiden välille. Hierarkian vähäisyys merkitsee sitä, ettei johtajan palkalle ole organisaatiossa selvää viitekohtaa ja lisäksi johtajien vähälukuisuus suhteessa työntekijöiden määrään merkitsee sitä, että johtajan palkan suhteellinen merkitys vähänkin suuremman organisaation budjetissa on vähäinen. Molemmat näistä tekijöistä ovat omiaan lisäämään pikemmin kuin vähentämään johtajien ja työntekijöiden välisiä palkkaeroja.

Organisaatioiden toiminnassa sosiaalinen rakenne on sidoksissa myös organisaation kontingenssitekijöihin. Tiivis, paljon vuorovaikutusta sisältävä suhderakenne, sopii nopeasti vaihtuviin työtehtäviin. Harva, vain vähän sosiaalisia suhteita sisältävä rakenne taas soveltuu hitaasti muuttuviin rutiinimaisiin työtehtäviin (Burns & Stalker 1961). Tiivis suhderakenne on sopusoinnussa vain sellaisten organisaatioiden kanssa, jonka työtehtävät sisältävät paljon epävarmuutta. Toisaalta ristiriita voi syntyä sen välille, millaista suhderakennetta yksittäisen työntekijän kannattaa tavoitella (SP:n maksimoiminen, tasapainoon pyrkiminen) ja millainen suhderakenne on koko organisaation kannalta optimaalinen (kontingenssitekijöiden vaikutus). Esimerkiksi rutiinimaisia tehtäviä suorittavan organisaation suorituskykyyn voi optimoida harva sosiaalinen rakenne, kun taas yksittäinen työntekijä saattaa pyrkiä maksimoimaan sosiaalisten suhteidensa määrää juuri kompensoidakseen työn rutiinimaisuutta.

Sosiaalisen pääoman muotoutumisen perusta

SP:n käsite johtaa kysymään, miten muodostaa sellaisia sosiaalisia rakenteita, jotka tuottaisivat mahdollisimman paljon hyödyllisiä seurauksia? Rakenteellisten aukkojen mallin ja sosiaalisen sulkeutuneisuuden erittely osoittaa selvästi, että hyödyt ovat riippuvaisia yhtäältä siitä, kenen kannalta niitä tarkastellaan, toisaalta siitä, mitä tavoitteita halutaan täyttää.

SP:n keskustelussa tiiviiden ja suljettujen yhteisöjen toimintakyvyn perustana on pidetty rajattua solidaarisuutta ja valvottua luottamusta. Tämän luottamuksen syntyä edistävät pakollinen ryhmäjäsenyys, omintakeinen kulttuuri, ulkopuolisten syrjintä, ryhmän sisäiset taloudelliset voimavarat, ulkopuolisten sosiaalisten ja taloudellisten tilaisuuksien puute sekä ryhmän sisäinen sosiaalinen valvonta (Portes & Sensenbrenner 1993).

Jos hajanainen, heikosti kytketty verkosto, toimii tiiviin sosiaalisen rakenteen vastapoolina, sen syntyä edistäisi vastaavasti vapaaehtoinen jäsenyys, ryhmä-identiteetin puute, myönteinen suhtautuminen ulkopuolisiin, ryhmän jäsenten voimavarojen riippumattomuus ryhmästä sekä ryhmän ulkopuoliset taloudelliset ja sosiaaliset tilaisuudet. Kumpikaan lähtökohta ei ole eettisesti täysin tyydyttävä, mutta tutkimuksen kannalta ongelma piilee siinä, että ryhmä otetaan näissä tarkasteluissa annettuna. Viimeaikainen sosiaalipsykologinen teorianmuodostus voi antaa joitakin välineitä ryhmänmuodostuksen ”esihistorian” tarkasteluun. Latané (1996) dynaamisen sosiaalisen vaikutuksen teoria sekä sosiaalisen identiteetin teoria (Haslam 2003) antavat toisinaan täydentävän kuvan ryhmänmuodostuksesta ja sen asenteellisista seurauksista. Dynaamisen sosiaalisen vaikutuksen teoria lähentyy verkostotutkimuksen lähtökohtia korostaessaan sosiaalisen vuorovaikutuksen rakenteellisia prosesseja, kun taas sosiaalisen identiteetin teoriassa on selkeästi läsnä myös affektiivinen ulottuvuus.

Latané (1996) dynaaminen sosiaalisen vaikutuksen teoria on erityyppisten sosiaalisten prosessien erittelylle välineitä antava metateoria. Teoria perustuu näkemukseen ryhmäjäsenyyksien ajallisesta muutoksesta, jossa ylemmän tason prosessit syntyvät ajan myötä yksilöiden muodostamissa alaryhmissä. Dynaamisen sosi-

aalisen vaikutuksen teorian mukaan paikallisesti ja sosiaalisesti läheiset henkilöt vaikuttavat toisiinsa eniten. Siksi sosiaalisesti läheiset henkilöt jakautuvat mielipiteiltään homogeenisiin alaryhmiin, joissa yhteiset näkemykset kehittyvät ja vahvistuvat. Jakautumisen taustalla on sosiaalisen kanssakäymisen luonnonlainomainen rajoite, jonka mukaan ryhmän koon kasvaessa viestintä kaikkien ryhmien kanssa käy mahdottomaksi (Wasserman & Faust 1994). Ajan myötä ryhmän jäsenten kannat lähentyvät toisiaan ja kantojen lähentyminen koskee myös sellaisia asioita, jotka eivät tule avoimen keskustelun kohteeksi. Näin eri asioita koskevat näkemykset alkavat vähitellen korreloida keskenään. Ajan kuluessa enemmistöt kasvavat ja vähemmistöt pienenevät. Kuitenkin sosiaalisen rakenteen jakautuminen osaryhmiin merkitsee, että osaryhmissä saattaa olla paikallisia enemmistöjä, joiden näkemykset ja toimintatavat eroavat muiden ryhmien vastavasta. Näin sosiaalinen etäisyys suojaaa vähemmistöjen kantoja enemmistön painostukselta ja mahdollistaa erilaisten toisistaan poikkeavien näkemysten säilymisen. Sosiaalisen vaikutuksen teoria viittaa osaltaan siihen, että jäsenyyteen kohdistuvat pakot eivät ole välttämättömiä ryhmän jaettujen näkemysten luomisessa, vaan että yhteisymmärrys on lähes automaattinen sosiaaliseen etäisyyteen ja aikaan liittyvä tapahtumasarja. Samalla teoria tarjoaa yhden näkökulman kysymykseen SP:n tasapainosta: paikallisesti tiheä mutta kokonaisuutena harva verkosto tuottaa vähemmistöille hyötyjä, koska se tekee mahdolliseksi niiden säilymisen.

Sosiaalisen identiteetin teorian (Haslam 2003) perusteella ryhmäidentiteetti voi syntyä täysin sattumanvaraisten luokittelujen nojalla ja ryhmäidentiteetin muodostuminen johtaa oman jäsenryhmän suosimiseen ulkoryhmien kustannuksella. Ryhmään samastuminen ei ole seurausta pelkästään muiden ryhmän jäsenten normatiivisista vaikuttamispyrkimyksistä, vaan ryhmäjäsenyys auttaa myös luomaan täsmällisen kuvan ulkoisesta ympäristöstä ja auttaa saavuttamaan myönteisen minäkuvan (Cialdini & Goldstein 2004). Ryhmäjäsenyys voi muodostua niin tärkeäksi minäkuvan osaksi, että yksilön oma persoonallisuus hämärtyy ja jokainen ryhmän jäsen on periaatteessa vaihdettavissa minkä tahansa muun ryhmän jäsenensä kanssa. Ryhmään

samastumisen voimakkuus riippuu osaltaan vertailumahdollisuuksista muihin ryhmiin ja siitä, miten merkityksellisinä ulkoryhmiä pidetään. Myönteisten vertailutilanteiden tärkeyttä kuvaa se, että työntekijät ovat voineet hyväksyä absoluuttisesti tarjottua matalamman palkan, jos palkka on suhteellisesti muita työntekijöitä korkeampi (Brown 1978).

Tiukat ryhmärajat johtavat vakiintuneessa suhdeverkostossa omaa ryhmää suosiviin tulkintoihin, epävarmassa suhdeverkostossa puolestaan kilpailu ulkoryhmien kanssa on todennäköinen toimintatapa. Jos ryhmien rajat ovat liukuvia, yksilöt joko säilyttävät jäsenyytensä arvostetussa ryhmässä, tai he pyrkivät siirtymään arvostettuun ryhmään, jos he ovat itse vähemmän arvostetun ryhmän jäseniä. Nämä ovat mielenkiintoisia tulkintoja erityisesti rakenteellisten aukkojen mallin kannalta. Osa hajanaisen verkoston tuottamasta välineellisestä hyödystä voi johtua pelkästään siitä, että hajanainen verkosto ei muodosta toimijan ympärille selkeää ryhmää ja siksi siitä on helpompi siirtyä muihin arvostetumpiin ryhmiin (Haslam 2003).

Sosiaalisen identiteetin teorian perusteella ryhmään samastuminen on keskeinen toimintatapojen ja asenteiden lähde. Luottamus, kommunikaatio ja halu toimia yhteistyössä syntyvät, kun ryhmästä on tullut osa jäsenensä minäkuva (Haslam 2003). Jos ryhmä on osa minäkuva, niin Portesin ja Sensenbrennerin (1993) näkemys suljetun ryhmän jäsenten valvonnan tärkeydestä näyttäisi olevan vaihtoehtoinen mekanismi ryhmäidentiteetin synnylle, koska sisäistetty ryhmäidentiteetti vähentää ulkopuolisen kontrollin tarvetta.

Päätelmiä

Tämän esityksen tavoitteena oli kuvata SP:n tutkimuksen kenttää erityisesti organisaatiotutkimuksen kannalta. Varsinkin SP:n tutkimuksen käynnistämävaiheen ongelmina ovat olleet SP:n ylitiömyönteinen tutkinta, funktionaalinen kulttuurintulkinta ja residuaaliselitykset. Ylitiömyönteiseen tulkintaan on tieteellisessä keskustelussa jo kiinnitetty huomiota ja SP:n residuaaliselitykset toimivat hedelmällisenä jatkotutkimuksen kasvualustana. Sen sijaan funktionaalisen kulttuurintulkintaan sisältyvä merkitysten ja sosiaalisen rakenteen yhteenliittäminen saattaa vaikeuttaa SP:n analyttistä erittelyä myös tulevaisuudessa.

Kulttuurin ja sosiaalisen rakenteen erillisyyttä korostava näkemys johtaa siihen, että niiden välinen suhde voi jäädä epämääräiseksi. Kulttuuriset piirteet, kuten yleistetty luottamus tai vastavuoroisuuden normit syntyvät hyvin todennäköisesti vähitellen pitkän ajan kuluessa ja vallitsevassa sosiaalisessa rakenteessa esiintyvät vuorovaikutuksen muodot voivat edustaa pelkästään rituaalisia kanssakäymisen tapoja.

SP:n kenttää koskeva erittely osoitti tutkimuksen jakaantuvan kolmeen tutkimukselliseen alueeseen 1) hyvinvoinnin tutkimukseen, 2) talouden ja organisaatioiden tutkimukseen ja 3) demokratian ja yhteiskuntien tutkimukseen. Talouden ja organisaatioiden tutkimus näyttää tarjoavan käsitteellisesti laajimman tutkimusalueen, kun taas demokratian ja yhteiskunnan tutkimusalue on varsin suppea. Myös kotimaisen tutkimuksen kenttä noudattaa pitkälti kansainvälisen tutkimuksen jakolinjoja. Talouden ja organisaatioiden tutkimus on siinä hyvin edustettuna, jos tämän indikaattorina pidetään Akatemian Sosiaalinen pääoma ja luottamusverkostot - tutkimusohjelmassa rahoitettuja hankkeita.

Aiemman verkostoanalyttisen tutkimuksen perusteella sosiaalisen rakenteen suomat hyödyt jakaantuvat kahdenlaisiin etuihin, toisaalta välineellisiin, instrumentaalisia tavoitteita täyttäviin etuihin ja toisaalta ekspressiivisiin, hyvinvointiin liittyviin etuihin. Vaikka hyvinvointiin on mahdollista suhtautua välineellisesti, sosiaalisen kanssakäymisen ekspressiivisiä etuja on vaikea hahmottaa pelkästään välineinä tiettyihin päämääriin.

Kirjallisuus

- ABBOTT, A. (1988). *The System of professions. An essay on the division of expert labor.* Chicago: University of Chicago Press.
- ALLAIRE, Y & FIRSIROTU, M (1984). *Theories of organizational culture.* *Organization Studies*, 5, 193-226.
- BAKER, WAYNE, & OBSTFELD, D. (1999). *Corporate social capital and liability.* Teoksessa R. Leenders & S. Gabbay (toim.) *Corporate social capital and liability* (s. 88-105). Boston: Kluwer.
- BARNEY, J. (2001). *Resource-based theories of competitive advantage: A ten-year retrospective on the resource-based view.* *Journal of Management*, 27, 643-650.
- BARBER, B. (1995). *All economies are 'embedded': the career of a concept and beyond.* *Social Research*, 6, 2387-413.
- BERGER, P. & LUCKMANN, T. (1977). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge.* London: Penguin.
- BURNS, T., & STALKER, G. (1961). *The management of Innovation.* London: Tavistock.
- BORGATTI, STEVE (2002). *NetDraw 0.29.* www.analytitech.com [haettu 19.5.2004]
- BOURDIEU, P. (1989). *Distinction: A social critique of the judgement of taste.* London: Routledge.
- BOURDIEU, P. (1989). *La Noblesse d'état. Grandes Ecoles et esprit de Corps.* Paris: Minuit.

Hajanainen sosiaalinen verkosto on otollinen ympäristö instrumentaalisten hyötyjen hankkimiselle, kun taas tiivis, paljon sosiaalisia suhteita sisältävä, on otollinen hyvinvoinnin edistämiseksi. Tasapainomallin mukaan SP:n maksimointi edellyttää tasapainoilua tiiviin ja hajanaisen verkostorakenteen tuottamien etujen kanssa. Työyhteisöissä tämä on riippuvainen organisaation iästä, koosta ja työtehtävien epävarmuuteen liittyvistä kontingenssitekijöistä. Organisaatioympäristö tarjoaa ideaalimallin tiiviin ja hajanaisen sosiaalisen rakenteen yhdistelmästä, joka näyttyy matalaan hierarkiaan perustuvassa verkosto-organisaatiossa. Verkosto-organisaation keskeisiä ongelmia ovat työntekijöiden erikoistumisen suoman suojan menetys sekä johdon ja työntekijöiden välisen rajan jyrkentyminen.

SP:n tutkimuksessa hyvinvointia tyydyttävien ryhmien muodostumiseen on liitetty varsin kielteisiä piirteitä, kuten pakollinen ryhmäjäsenyys, ulkopuolisten syrjintä ja ryhmän sisäinen sosiaalinen valvonta. Lyhyt katsaus viimeaikaiseen sosiaalipsykologiseen kirjallisuuteen kuitenkin osoittaa, että ryhmänmuodostus ja yhteisten näkemysten syntyminen voi tapahtua puoliautomaattisesti sosiaalisen rakenteen peruseräiteiden nojalla. Toisaalta ryhmäidentiteetin syntyminen ei välttämättä merkitse vihamielistä suhtautumista ulkoryhmiä kohtaan, eikä ryhmän koossapysymisen automaattisesti edellytä tarkkaa sosiaalista valvontaa. Ryhmänmuodostuksen perusteiden tutkimus on alue, joka voi antaa uutta tietoa SP:n kartuttamisesta.

- BROWN, R. J. (1978). *Divided we fall. An analysis of relations between sections of a factory work-force.* Teoksessa H. Tajfel (toim.) *Differentiation between social groups. Studies in the social psychology of intergroup relations* (s 395-429). London: Academic Press.
- BURT, R. (1992). *Structural Holes. The Social Structure of Competition.* Cambridge: Harvard University Press.
- BURT, RONALD (2001). *Structural holes versus network closure as social capital.* Pre-print of a chapter in Nan Lin & Cook, Karen & Burt, Ronald (Eds.) *Social Capital: Theory and Research.* Aldine de Gruyter. New York.
- BURT, R, HOGARTH, R. & MICHAUD, C. (2000). *The Social Capital of French and American Managers.* *Organization Science*, 11, 123 - 147.
- CASTELLS, M. (1996). *The Rise of the Network Society. Information age, 1.* London: Blackwell.
- CHILD, J. (1984). *Organization: A Guide to Problem and Practice.* London: Harper & Row.
- CHALDINI, R. & GOLDSTEIN, N. (2004). *Social influence: compliance and conformity.* *Annual Review of Psychology*, 55, 1-21.
- COLEMAN, J. (1988). *Social capital in the creation of human capital.* *American Journal of Sociology*, 94, 95-120.
- DACIN, T, VENTRESCA, M. & BEAL, B. (1999). *The embeddedness of organizations: Dialogue & Directions.* *Journal of Management*, 25, 317-356.
- DONALDSON, L. (1999). *The Normal science of structural contingency theory.* Teoksessa S. Clegg & C. Hardy (toim.) *Studying organizations* (s. 51-70). London: Sage.
- DYER, J., SINGH, H. (1998). *The relational view: Cooperative strategy and sources of interorganizational competitive advantage.* *The Academy of Management Review* 23(4), 660-680.
- FRIEDMAN, R., & PODOLNY, JOEL (1992). *Differentiation of boundary spanning roles: Labor negotiations and implications for role conflict.* *Administrative Science Quarterly*, 37, 28 - 47.
- FRUCHTERMAN, T. M. J. & REINGOLD, E. M. (1991). *Graph Drawing by Force-directed Placement.* *Software-Practice and Experience*, 21, 1129-1164.
- FUKUYAMA, FRANCIS (1995). *Social capital and the global economy.* *Foreign Affairs*, 74, 89-104
- FUKUYAMA, FRANCIS (1999). *Social Capital and Civil Society. A Paper Prepared for delivery at the IMF Conference on Second Generation Reforms, October 1, 1999.*
- GABBAY, S. & LEENDERS, R. (1999). *Corporate social capital. The structure of advantage and disadvantage.* Teoksessa R. Leenders, & S. Gabbay (toim.) *Corporate social capital and liability* (pp. 1-16). Boston: Kluwer.
- GABBAY, S. & LEENDERS, R. (2001). *Social Capital of Organizations. Research in the Sociology of organizations*, vol 18. JAI Press. Amsterdam.
- GALBRAITH, J. (1973). *Designing Complex Organizations.* Reading: Addison - Wesley.
- GANT, J., ICHNIOWSKI, C. & SHAW, K. (2002). *Social Capital and Organizational Change in High-involvement and Traditional Work Organizations.* *Journal of Economics & Management Strategy* 11(2), Summer, 289-328.
- GARGIULO, M., & BENASSI, M. (1999). *The dark side of social capital.* Teoksessa R. Leenders & S. Gabbay (toim.) *Corporate social capital and liability* (s. 298-322). Boston: Kluwer.
- GRANOVETTER, M. (1985). *Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness.* *American Journal of Sociology*, 91, 481-510.
- HAGE, P. & HARARY, FRANK (1983). *Structural models in anthropology.* Cambridge University Press. London.
- HANSEN, M., NOHRIA, N. & TIERNAY, T. (1999). *Whats your strategy for managing knowledge.* *Harvard Business Review*, 77, 106-116.
- HASLAM, A. (2001). *Psychology in organizations. The social identity approach.* London: Sage.
- HOUSE, J., LANDIS, K. & UMBERTSON, D. (1988). *Social relationships and health Science*, 241, 540-545.
- HYYPPÄ, M., & MÄKI, J. (1997). *Pohjanlahden rannikon suomenruotsalaiset säilyvät työkykyisinä.* *Suomen Lääkärehti*, 52, 831-839.
- HYYPPÄ, M. (2002). *Elinvoimaa yhteisöstä: Sosiaalinen pääoma ja terveys.* Jyväskylä: PS-kustannus.
- ILMONEN, K., JOKIVUORI, P., LIKANEN, H., KEVÄTSALO, K. & JUUTI, P. (1998). *Luottamuksesta kiinni. Ammattiyhdistysliike ja työorganisaation suorituskyky.* Jyväskylä: Sophi.
- ILMONEN, K. (TOIM.) (2000). *Sosiaalinen pääoma ja luottamus.* Jyväskylä: Sophi.
- JOHANSON, JE. & UUSIKYLÄ, P. (1998). *Sosiaalinen pääoma verkostoissa.* *Sociologia*, 35, 17-27.
- JOHANSON, JE. (2001A). *Intra-organisational network. Analysing organisation structure, social capital and social influence.* *Acta Politica no 18, Department of Political Science.* Helsinki: University Press.
- JOHANSON, JE. (2001B). *The balance of corporate social capital.* Teoksessa S. Gabbay & R. Leenders (toim.), *Social Capital of Organizations. Research in the Sociology of organizations*, vol 18 (pp. 231-261). JAI Press. Amsterdam.
- JOHANSON, JE., MIKKO M. & UUSIKYLÄ, P. (1995). *Johdatus verkostoanalyysiin.* Kuluttajatutkimuskeskus, Helsinki.
- KAJANOJA, J. & SIMPURA, J. (TOIM.) (1998). *Sosiaalinen pääoma. Käsite ja sen soveltaminen sosiaali- ja talouspolitiikassa.* Helsinki: VATT.

- KAJANOJA, J. & SIMPURA, J. (TOIM.) (1999). *Sosiaalinen pääoma. Globaalisia ja lokaalisia näkökulmia*. National Research and Development Centre for Welfare and Health. Helsinki: STAKES.
- KAJANOJA, JOUKO & SIMPURA, JUSSI (EDS.) (2000). *Social Capital. Global and Local Perspectives*. Government Institute for Economic Research (VATT) 29/2000.
- KAJANOJA, J. & SIMPURA, J. (2002). *Sosiaalisen pääoman lupaukset*. Teoksessa J. Kajanoja, J. Kiander, Jaakko & I. Voipio (toim.), *Tutkimus ja talouspolitiikka – kirjoituksia taloudellisesta kasvusta* (s. 161-181). Helsinki: VATT.
- LATANÉ, BIBB (1996). *Dynamic social impact: The creation of culture by communication*. *Journal of Communication*, 46, 13-26.
- LIN, N. (1999). *A network theory of social capital*. Sunbelt keynote address. *Connections*, 22, 28-51.
- MACDONALD, K. (1995). *The Sociology of the Professions*. London: Sage.
- MARCH, J., & SIMON, H. (1959). *Organizations*. New York: John Wiley
- MATTILA, M. (2000). *Policy-making in Finnish social and health care. A network approach*. Acta Politica no 12, Department of Political Science. Helsinki: Helsinki University Press.
- NONAKA, I., & TAKEUCHI, H. (1995). *The Knowledge-Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation*. Oxford: Oxford University Press.
- OUCHI, W. & PRICE, R. (1993). *Hierarchies, clans, and Theory Z: A new perspective on organization development*. *Organizational Dynamics*, 21, 62-71.
- PFEFFER, J. & SALANCIK, G. (1978). *The external control of organisations. A resource-dependency perspective*. New York: Harper & Row.
- PORTES, A. & SENSENBRENNER, J. (1993). *Embeddedness and immigration: Notes on the social determinants of economic action*. *American Journal of Sociology*, 98, 1320-1350.
- PORTER, A. (1998). *Social capital: Its origins and applications in modern sociology*. *Annual Review of Sociology*, 24, 1-24.
- PUTNAM, R. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- PUTNAM, R. (1995). *Bowling alone. America's declining social capital*. *Journal of Democracy*, 6, 65-78.
- PUTNAM, R. (2000). *Bowling Alone: The collapse and revival of American community*. London: Simon & Schuster.
- PUTNAM, R. (2002) *Democracies in Flux. The evolution of social capital in contemporary society*. New York: Oxford University Press.
- RICHARDSON, J. (TOIM.) (1986). *Handbook of theory and research for the sociology of education*. New York: Greenwood Press.
- RUUSKANEN, P. (2001). *Sosiaalinen pääoma – käsitteet, suuntaukset ja mekanismit*. VATT-tutkimuksia 81. Helsinki: VATT.
- SALANCIK, G., TOLBERT, P., KRACKHARDT, D. & ANDREWS, S. (1995). *Wanted: A good network theory of organization*. *Administrative Science Quarterly*, 40, 343-348.
- SIISIÄINEN, M. (2003). *Yksi käsite, kaksi lähestymistapaa: Putnamin ja Bourdieun sosiaalinen pääoma*. *Sociologia*, 40, 204-218.
- WASSERMAN, S. & FAUST, K. (1994). *Social Network Analysis: Methods and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press.
- WALLACE, A. (1970). *Culture and Personality*. New York: Random House.
- WEBSTER, F. (2002). *Theories of the information society*. London: Routledge.
- WOOLCOCK, M. (1998). *Social Capital and Economic Development. Towards a Theoretical Synthesis and Policy Framework*. *Theory and Society*, 27, 151-208.
- WOOLCOCK, M. (2001). *Microenterprise and social capital. A framework for theory, research, and policy*. *Journal of Socio-Economics*, 30, 193-198
- WOOLCOCK, M. & NARAYAN, D. (2000). *Social Capital: Implications for Development Theory, Research and Policy*. *World Bank Research Observer*, 15, 225-249.

Marja Kaskisaari:
Yhteiskuntakriittinen
näkökulma
työuupumustutkimukseen

Artikkelin tarkoitus on analysoida työuupumustutkimuksen ja –puheen erilaisia kehyksiä. Hallitsevassa psykologisessa tutkimuksessa työuupumus on kapea-alaisesti määritelty stressinsietokyvyn ominaisuutena. Myös optiittis-hallinnollinen työuupumuksen tarkastelukehys sopeuttaa yksilöitä kilpailukyvyyn vaatimuksiin. Työelämän niin sanottu realistinen tulkintakehys on osaltaan omaksunut työuupumuksen mitattavuuden, vaikka mittausten kohde on muuttunut entistä epävarmemmaksi. Kriittisessä suhteessa vallitseviin kehyksiin ovat työuupumuksen konstruktionistinen, yhteiskuntadiagnostinen ja ruumiillinen tarkastelukehys. Väitän, että työuupumuksen käsitteellistäminen riippuu senhetkisistä tavoista merkityksellistää työelämä. Esimerkiksi puhe epäonnistumisesta, kilpailusta ja hyvästä työntekijästä on alkanut jäsentää ihmisten kokemuksia. Yhteiskuntadiagnostisessa tarkastelukehysessä työuupumuksen voi nähdä jopa vallitsevan vauhdin ja kilpailuvaatimusten kritiikkinä. Työuupumuksen ruumiillinen tarkastelukehys painottaa työuupumukseen vaikuttavien rakenteellisten tekijöiden ruumiillista perustaa.

Jaksamisesta on muodostunut 90-luvun lopulta lähtien yksi keskeisimmistä työelämän haasteista. Työuupumus ei kuitenkaan diagnostisena ilmiönä juurikaan lisääntynyt vuosituhannen lopulla: arviolta joka toinen kokee työssään uupumusta ja noin seitsemällä prosentilla on vakavia uupumusoireita (Kalimo & Toppinen 1997, 16; Työterveyslaitos 2000). Sen sijaan ilmiönä jaksamisesta ja uupumisesta jaksamisen indikaattorina on tullut yhä kiinnostavampi, koska työuupumuksen voi tulkita ilmaisevan työelämän tilaa, tavoitteita ja tulospaineita laajemminkin.

Työuupumukseen kohdistuvan tutkimuksen historia on suhteellisen lyhyt. Eksplicitinen työuupumukseen keskittyvä empiirinen tutkimus syntyi pohjoisamerikkalaisessa psykologisessa tutkimustraditiossa 70-luvun puolivälissä. Termi

”burnout”, loppuun palaminen, kuvaa osaltaan tutkimuksen käytännön läheisyyttä: nuorisokielestä lainattu ”burnout” tarkoitti niitä, jotka jollain tapaa tipahtivat systeemistä ja ”paloivat loppuun” esimerkiksi huumeiden yliannostuksen seurauksena (Veninga & Spradly 1981, 292). Herbert Freudenberger’in (esim. Freudenberger & Richelson 1980) tutkimus ihmishuuhdetyötä tekevien äärimmäisestä stressistä oli ensimmäinen varsinainen työuupumusta koskeva tutkimus. Siinä työuupumus määrittyi kulumisena, kroonisen heikkouden, depression ja frustraation tilana, joka on seurausta äärimmäisistä vaatimuksista, energian, voiman ja resurssien loppuun kuluttamisesta (Burke & Richardsen 2001, 329).

Työuupumuksen määrittely oli aluksi kiistanalaista, koska sen piti erottautua sitä lähellä